

Розділ II. ПРОБЛЕМИ І СУПЕРЕЧНОСТІ СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОЦЕСУ

Part II. PROBLEMS AND CONTRADICTIONS OF MODERN CULTURAL PROCESS

УДК 008.001.361:37]:316.723.094.4(477.6)

КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ДИНАМІЧНЕ УТВОРЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ КУЛЬТУРНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ СХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ)

Смоліна Ольга Олегівна – доктор культурології, доцент,
Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля;

Ополонін Анатолій Михайлович – кандидат філософських наук, доцент,
Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля
м. Сєвєродонецьк
laprimavera555@gmail.com

Автори статті звертають увагу на актуальність культурологічного аналізу подій на Сході України, які значно впливають не лише на політичне, але й культурне життя країни. Зокрема, гостро стоїть питання формування політичної культури і національної культурної ідентичності жителів Сходу України. З 1991 р. їх орієнтації багато в чому визначалися як проросійські. Грунтуючись на сучасних соціологічних дослідженнях, автори констатують зміну культурної ідентичності жителів Сходу України з проросійської на проукраїнську. Це свідчить про динаміку культурної ідентичності як соціокультурного утворення і про відносини взаємного доповнення, в яких перебувають політична культура і культурна ідентичність.

Ключові слова: політична культура, культурна ідентичність, динаміка культурної ідентичності, нація, самоідентифікація.

Трагічні події на Сході України, що почалися в 2014 р. і тривають досі, впливають не лише на політичне, але й, поза сумнівом, культурне життя країни. І якщо нестачі в політичних оцінках (найширшого спектра) цих подій на сьогодні немає, то оцінки з позицій культури і культурології не настільки численні. Серед останніх переважають документи симпозіумів, круглих столів, засідань спецкомісій з проблеми збереження пам'яток історії та культури в зоні бойових дій [1, 3, 8], приклади осмислення подій за допомогою засобів кінематографа [2], заходи, присвячені пам'яті загиблих і українським воїнам. Власне ж культурологічне осмислення проблеми лише починається.

Мабуть, позначається особистісний характер і гострота переживань цих подій, їх інтенсивна психологічна забарвленість і недостатня часова дистанція. Водночас, минулі чотири роки дозволяють зробити деякі висновки, зокрема, й в культурологічному ключі.

Актуальність культурологічного аналізу окремих аспектів сучасної ситуації на Сході України пов'язана з безперервними пошуками вирішення проблеми, яка все ще зберігає свою гостроту. А теорія і практика, як відомо, тісно взаємопов'язані. Зокрема, важливим є питання політичної культури і культурної ідентичності населення прилеглих до зони конфлікту областей.

У зв'язку з цим, *метою статті* є визначення наявності та аналіз динаміки культурної ідентичності населення низки міст Луганської області, що знаходяться у безпосередній близькості до зони бойових дій.

Відомо, що політична культура і культурна ідентичність мають кілька секторів, що взаємно перетинаються. Політична культура – не лише участь у політичному житті, політична поведінка, а й історичний досвід, пам'ять, світогляд. Це оцінка людьми політичних подій, політичних рішень.

Сутністю політичної культури є сукупність політичних знань, індивідуальних позицій, орієнтацій, дій суб'єктів політичного життя суспільства. Політична культура нашого часу – це певною мірою й підсумок політичної освіти. Вона є важливою частиною духовного життя суспільства і знаходить вияв у політичній поведінці. Г. Алмонд і С. Верба [2] стверджували, що політична культура – це політична система, засвоєна в свідомості, почуттях і оцінках населення. Тобто, політична культура включає значну частину суб'єктивних, психологічних, оціночних складових.

Із точки зору психології в політичній культурі виділяються такі риси:

- знання і віра: мова йде про ставлення кожного індивіда до своєї нації, політичної системи, знання історії нації, силу її впливу в світі, інші характеристики;
- почуття і емоції: про те, що відчуває і знає індивід про структуру і роль політичних еліт, їх політичні ініціативи, про потік політичного примусу, свій доступ до політичної системи і вплив на неї;
- судження і думки: як індивід судить і ставиться до політичної системи, в якій існує, яку думку має про її переваги й недоліки, про її зміну або незмінність.

Тобто, політична культура втілюється в переконаннях, ідеалах, принципах, поглядах, у поведінці.

Явища політичного життя взагалі і політичної культури зокрема тісно пов'язані з проблемою культурної ідентичності, бо в сучасних умовах самоусвідомлення і самовизначення людини, нації, держави неможливо без здійснення певного політичного вибору.

Уперше в науці термін «ідентичність» увів американський психолог Е. Еріксон [9]. Він стверджував, що ідентичність виступає фундаментом будь-якої особистості і показником її психосоціального благополуччя, включаючи в себе такі моменти:

- внутрішня тотожність суб'єкта при сприйнятті навколишнього світу, відчутті часу й простору. Іншими словами, це відчуття і усвідомлення себе як унікальної, автономної індивідуальності;
- тотожність особистих і соціально прийнятих світоглядних настанов – особистісна ідентичність і душевне благополуччя;
- почуття включеності Я людини в певну спільність.

Тільки перебуваючи в суспільстві інших людей (в т.ч. і взаємодіючи з ними з питань політичного життя) людина отримує ідентичність, необхідну їй для упорядкування свого життя. Вона добровільно приймає панівні в даному співтоваристві смаки, звички, норми, цінності, соціокультурні практики маніфестації єдності, принципи взаємодії та інші засоби взаємозв'язку, створені членами певної спільноти. Засвоєння цих елементів робить її причетним до відповідної культурної традиції. Кожен індивід є одночасно членом декількох різних соціокультурних груп, тому йому притаманні відразу кілька ідентичностей.

Культурна ідентичність полягає в прийнятті людиною зразків поведінки, характерних для певної культури, розуміння себе такою, що належить до цієї культури і носія її архетипів, ціннісних настанов. Культурна ідентичність має велике значення в житті індивіда, оскільки формує ставлення до самого себе, інших людей, суспільства і світу.

Культурна ідентичність не характеризується як дуже динамічне утворення, тому що формується не швидко і пов'язана з душевними переживаннями, особистою гідністю, пошуками індивіда. Разом із тим, людина може втратити ідентичність, відчуваючи чужість навколишнього світу у ставленні до себе. Це може бути пов'язано з віковими кризами, марганілізацією індивіда, швидкими змінами соціокультурного середовища, коли людина просто не може з потрібною швидкістю адаптуватися до нових умов життя.

Отже, сторони політичної культури і культурної ідентичності, що взаємно перетинаються, – це сфера емоцій і оціночних суджень, світогляд, віра. В «укрупненому» вигляді це три базові компоненти – рефлексивний, емоційний і поведінковий (на основі перших двох).

Крім того, з точки зору діяльнісного підходу, культурна ідентичність є частиною політичної культури, тому що для формування рефлексії у ставленні до певних політичних інститутів необхідно попереднє ототожнення себе з культурною традицією, для якої ці інститути будуть спорідненими або, навпаки, чужими. З точки зору, власне, культурологічного підходу, політична культура є частиною культурної ідентичності, тому що виступає однією зі сторін або компонентом ідентифікації себе індивідом з позицій тієї чи іншої культурної традиції у безлічі її проявів.

Не секрет, що культурна самоідентифікація населення сучасної України не характеризується однорідністю і безпроблемністю. У 2016 р. український центр ім. Разумкова провів масштабне соціологічне опитування [6], щодо питання основних проблем формування сучасної ідентичності української нації. Основним висновком цього дослідження стало те, що ключовою проблемою в цьому питанні є брак довіри у відносинах між громадянами України. Ідентичність, сформована в Західній Україні (з ядром в Галичині) практично дорівнює ідентичності громадян Центральної України, в цих областях основні культурно-ціннісні характеристики є практично однаковими. Складніше ситуація на Півдні та Сході, особливо на Донбасі, де характеристики значно різняться. Тут існують три серйозні проблеми.

Перша проблема – відсутність згоди щодо того, як повинна «виглядати» в майбутньому українська нація: вона повинна сформуватися як щось єдине, де всі етнічні групи впливають і

асимілюються українським етносом, або слід зберігати єдність у розмаїтті різних етнічних груп. Громадяни поділилися в цьому питанні практично навпіл: 41% громадян вважають, що в Україні потрібно розвивати і зберігати різні культурні традиції, а 36% переконані, що треба зближувати і зливати їх із культурою українського етносу.

Другою проблемою є те, що майже 30% громадян у південно-східних регіонах і на Донбасі вважають україномовних і російськомовних українців двома різними народами.

Третя помітна проблема – уявлення про українців і росіян як про два братні народи. У 2013 р. так вважали 61%, а в 2016 – 51% (!). 92% жителів України вважають себе українцями за національністю. Правда, тільки 70% із них сприймають українську мову як рідну і лише 55% говорять нею вдома.

У регіональному розрізі мовна картина ще різноманітніша. Наприклад, на Донбасі українську мову рідною вважають приблизно 28% населення, а говорять лише 7,6%. Тоді як російська рідна для 66%, а розмовляють нею 90,5%. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що в цьому регіоні українцями за національністю називають себе 60% населення.

Для громадян Харківської, Дніпропетровської, Запорізької областей українська мова рідна для 43%, розмовляють нею вдома 29%. Російська рідна для 52%, розмовляють нею 67%.

Краща ситуація на Півдні України – Херсон, Миколаїв, Одеса. Тут українська є рідною для 63%, а переважно говорять нею 33,5%. Відповідно, російська є рідною для 31%, але розмовляють нею 60,5%. У той же час, 42% жителів Півдня вважають, що українську мову треба знати, а вдома спілкуватися мовою, хто якою хоче.

Наведені дані щодо Донбасу знайшли прояв раніше, в подіях, що відбувалися в Луганській і Донецькій областях в 2014–2015 рр. У зв'язку з бойовими діями в квітні-липні 2014 р на Донбасі 1,5 млн. людей були змушені покинути рідні місця. Люди їхали в Західну Україну, в Центральну Україну, але досить значна кількість – у Росію. Кожен обирав нове місце проживання відповідно до своїх переконань, своєї ідентичності.

Не секрет, що населення Південно-Східної України тяжіло до Російської Федерації, до російської історичної і культурної традиції. Це можна пояснити близькістю культур, спільністю російської мови, релігії. Тобто, спільність того, що вкладаємо в поняття «політична культура» і «культурна ідентичність». Потрібно сказати, що після розпаду Радянського Союзу в 1991 р. відносини Росії і України складаються непросто. Україна з набуттям незалежності різко змінила свій зовнішньополітичний вектор у бік Євросоюзу і НАТО, США. Для багатьох громадян Південно-Східної України стало неприємною несподіванкою дізнатися про те, що вони є «національною меншиною». Велика кількість історичних образ і взаємних претензій перешкоджають взаєморозумінню в національній, культурній, політичній та економічній сферах.

Підтвердженням тому може служити сумнозвісний референдум про збереження статусу областей або надання їм статусу автономії, проведений на окупованій території Донбасу 11 травня 2014 р. Зокрема, в місті Северодонецьку явка склала 78%, а 97% із тих жителів, хто проголосував, віддали свій голос за автономію Луганській області, тим самим підтверджуючи своє прагнення до «руського мира». 22 липня 2014 р. Северодонецьк був звільнений Збройними Силами України від бойовиків, яких підтримувала Росія.

Цікаво простежити, чи багато чого змінилося за минулі 4 роки в свідомості людей, їх світогляді, менталітеті, політичній культурі та ідентичності. Державна влада України за цей час виконала величезну роботу зі зближення культур і ціннісних орієнтацій населення Західної та Східної України. Вплив йшов як через засоби масової інформації, так і через культурні заходи. У містах нашого регіону – в Северодонецьку, Рубіжному, Лисичанську, Старобільську – гастролювали різні музичні і театральні колективи, проводились виставки, бібліотеки поповнювалися різноманітною літературою українських авторів. І зараз тут працює безліч міжнародних та українських миротворчих і волонтерських організацій.

З іншого боку, жителі цих міст, зіткнувшись із реальними бойовими діями, відчули ворожість, особисту небезпеку, нестабільність.

Дані соціопитування, проведеного в 2016–2017 рр. Фондом «Демократичні ініціативи ім. І. Кучеріва» спільно з компанією «Ukrainian Sociology Service» в містах Северодонецьк та Старобільськ Луганської обл. [5], свідчать про те, що найбільш поширеним страхом серед місцевого населення цих міст є ймовірність повернення бойових дій. Так, у Северодонецьку такого розвитку подій бояться 79%, у Старобільську – 77%. Крім цього, в першу трійку побоювань жителів Северодонецька входить повернення в місто людей «ЛНР» (36%) і можлива не виплата пенсій і зарплат (34%). У Старобільську ж соціально-економічні побоювання щодо не виплати пенсій і зарплат більш поширені серед жителів міста – їх розділяють 58% громадян.

У тому, що між Україною і Російською Федерацією йде війна, переконані 52% населення Северодонецька, в той час як заперечують це лише 2%, але не можуть чітко сформулювати відповідь 46%. У той же час у Старобільську велика частина місцевих жителів (49%) також вважає те, що відбувається між двома країнами, війною. На противагу їм 19% городян війни між Україною і Росією не бачать, і ще 32% не визначилися зі своєю позицією.

Практичну роль Росії в конфлікті на Сході України жителі Северодонецька і Старобільська сприймають ідентично, 64% і 65% відповідно. Вони вважають, що ця роль полягає, перш за все, у постачанні збройним формуванням «ДНР» і «ЛНР» зброї, а також в участі збройних сил самої Росії в бойових діях на стороні «ЛНР» і «ДНР» (53% жителів м Северодонецька і 62% жителів м Старобільська. Всі процентні частки прораховані по у ставленні до тих, хто вважає РФ стороною конфлікту на Донбасі).

Як бачимо, військовий конфлікт значно скорегував ідентичність мешканців Південного Сходу України.

Як показало опитування Центру ім. Разумкова [4] 60% українців вважають, що для побудови держави (і політичної нації) необхідно загальне або дуже близьке бачення майбутнього; при цьому наявність спільного минулого чи спільності погляду на нього і спільності його оцінок не є обов'язковим, обов'язкова лише здатність поважати іншу точку зору на історію. Тобто, формування політичної культури та культурної ідентичності нації вимагають досягнення верховенства однакової етичної норми.

Таким чином, аналіз даних соціологічних опитувань показав, що культурна самоідентифікація жителів української частини Луганської обл. зазнала значних змін за період із 2014 р. по теперішній час: ототожнення себе з російською культурою змінилося проукраїнською орієнтацією. Це, по-перше, характеризує явище культурної ідентичності як динамічне утворення, а, по-друге, дозволяє зробити висновок, що системне виховання політичної культури населення в сукупності з роботою на культурно-освітньому і досуговому напрямках, дозволяє впливати на культурну самоідентифікацію людей, аж до кардинальної її зміни.

Можливі подальші напрями дослідження: вивчення впливу процесів маргіналізації, глобалізації, глокалізації, національного і культурного фундаменталізму та екстремізму на культурну ідентичність жителів України в цілому і східних областей зокрема. Крім того, постає актуальне питання узгодження роботи з формування і розвитку ідентичності громадян України з рухом інтеграції до Європи, яка сама зараз переживає не кращі часи і процес власної трансформації.

Список використаної літератури

1. Бусол К. І., Коваль Д. О. Захист культурних цінностей під час збройного конфлікту на Сході України. *Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право*; за ред. д. ю. н., проф. А. В. Задорожного. Київ : К.І.С., 2014. С. 815–822.
2. Верба С., Алмонд Г. Концепция политической культуры <http://politics.ellib.org.ua/pages-3253.html>
3. Російсько-українська війна в культурі <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
4. Социологические исследования. Опрос в рамках проекта «Реинтеграция Донбасса в Украину через коммуникацию». г. Северодонецк, г. Старобельск, март-апрель 2015 г. [novosti.dn. ua/.../231210-52-zhyteley-severodonecka-schytayut-cto-mezhdu-uk](http://novosti.dn.ua/.../231210-52-zhyteley-severodonecka-schytayut-cto-mezhdu-uk)
5. Социологический опрос, проведенный Фондом Демократические инициативы им. И. Кучерива. 2016 г., 2017 г. <https://antikor.com.ua/sevdon.net/tags/соцопрос/>
6. Социологический опрос, проведенный центром Разумкова 18-23 ноября 2016 г. [https://strana.ua/.../45640-ukrain](http://strana.ua/.../45640-ukrain)
7. Спецзасідання Нацкомісії України з ЮНЕСКО: Національна комісія України у справах ЮНЕСКО визначила перелік першочергових заходів із захисту культурних та освітніх потреб постраждалих унаслідок російської агресії на сході України та тимчасової окупації Криму. 9.07.2018 http://icr.kiev.ua/ukr/9_07_2018_Speczasidannja_Nackomisiyi_Ukrayini_Z_YUNESKO
8. Титова О. М. Культурна спадщина Криму та Донбасу: сучасний стан, можливості збереження. Праці Центру пам'яткознавства. 2016. Вип. 30. С. 5–24.
9. Эрикссон Э. Кризис идентичности <https://www.psychologos.ru/articles/view/krizis-identichnosti>

References

1. Busol K. I., Koval D. O. Zahist kulturnih cinnostej pid chas zbrojnogo konfliktu na Shodi Ukrayini. *Ukrayinska Revolyuciya gidnosti, agresiya RF i mizhnarodne pravo*; za red. d.yu.n., prof. A.V.Zadorozhnoho. Kyiv: K.I.S., 2014. S. 815–822.
2. Verba S., Almand G. Konceptiya politicheskoy kultury <http://politics.ellib.org.ua/pages-3253.html>
3. Rosijsko-ukrayinska vijna v kulturi <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
4. Sociologicheskie issledovaniya. Opros v ramkah proekta «Reintegraciya Donbassa v Ukrainu cherez kommunikaciju». g. Severodoneck, g. Starobelsk, mart-aprel 2015 g. novosti.dn.ua/.../231210-52-zhyteley-severodonecka-schytayut-cto-mezhdu-uk

5. Sociologicheskij opros, provedennyj Fondom Demokraticheskie iniciativy imeni Ilka Kucheriva. 2016 g., 2017 g. <https://antikor.com.ua/sevdon.net/tags/socopros/>
6. Sociologicheskij opros, provedennyj centrom Razumkova 18-23 noyabrya 2016 g. <https://strana.ua/.../45640-ukrain>
7. Speczasidannya Nackomisiyi Ukrayini z YuNESKO: Nacionalna komisiya Ukrayini u spravah YuNESKO viznachila perelik pershochergovih zahodiv iz zahistu kulturnih ta osvithnih potreb postrazhdalih vnaslidok rosijskoyi agresiyi na shodi Ukrayini ta timchasovoyi okupaciyi Krimu. 9.07.2018 http://icr.kiev.ua/ukr/9_07_2018_Speczasidannya_Nackomisiyi_Ukrayini_Z_YUNESKO
8. Titova O. M. Kulturna spadshina Krimu ta Donbasu: suchasnij stan, mozhlivosti zberezheniya. Praci Centru pam'yatkoznavstva. 2016. Vyp. 30. S. 5–24.
9. Erikson E. Krizis identichnosti <https://www.psychologos.ru/articles/view/krizis-identichnosti>

КУЛЬТУРНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ КАК ДИНАМИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ (НА ПРИМЕРЕ КУЛЬТУРНОЙ САМОИДЕНТИФИКАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ ВОСТОЧНЫХ ОБЛАСТЕЙ УКРАИНЫ)

Смолина Ольга Олеговна – доктор культурологии, доцент,

Восточноевропейский национальный университет им. В. Даля;

Ополонин Анатолий Михайлович – кандидат философских наук, доцент,

Восточноевропейский национальный университет им. В. Даля

Обращается внимание на актуальность культурологического анализа событий на Востоке Украины, влияющих не только на политическую, но и культурную жизнь страны; в частности остро стоит вопрос формирования политической культуры и национальной идентичности жителей Востока Украины. С 1991 г. их ориентации во многом определяются как пророссийские. Исходя из данных социологических исследований авторы констатируют изменение культурной идентичности жителей Востока Украины с пророссийских на украинские, что свидетельствует о динамике культурной идентичности как социокультурного образования, в которых пребывает политическая культура и культурная идентичность.

Ключевые слова: политическая культура, идентичность, динамика культурной идентичности, нация, самоидентификация.

CULTURAL IDENTITY AS A DYNAMIC PHENOMENON (ON THE EXAMPLE OF THE CULTURAL SELF-IDENTIFICATION OF THE EASTERN AREAS OF UKRAINE POPULATION)

Smolina Olga – Doctor of Cultural Studies, Associate Professor,

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk;

Opolonin Anatoliy – Candidate of Philosophy, Associate Professor,

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk

The authors of the article draw attention to the cultural analysis relevance of the events in the East of Ukraine, which have a significant impact not only on the political, but also on the cultural life of the country. In particular, the issue of formation of political culture and national cultural identity of residents of the East of Ukraine is acute. Since 1991 their orientation has been largely determined as pro-Russian. Based on modern research, the authors state a change in the inhabitant's cultural identity of the East of Ukraine from the pro-Russian to the pro-Ukrainian one. This shows the dynamics of cultural identity as a socio-cultural entity and the complementarity of political culture and cultural identity.

Key words: political culture, cultural identity, dynamics of cultural identity, nation, self-identification.

UDC 008.001.361:37]:316.723.094.4(477.6)

CULTURAL IDENTITY AS A DYNAMIC PHENOMENON (ON THE EXAMPLE OF THE CULTURAL SELF-IDENTIFICATION OF THE EASTERN AREAS OF UKRAINE POPULATION)

Smolina Olga – Doctor of Cultural Studies, Associate Professor,

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk;

Opolonin Anatoliy – Candidate of Philosophy, Associate Professor,

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk

The aim of this paper is to clarify the relationship of political culture and cultural identity, as well as to determine the presence of the dynamics of the cultural identity and the nature of its changes in the self-identification of the eastern regions residents of Ukraine.

Research methodology. Attraction of the data of modern sociological researches of the leading sociological centers of Ukraine, their analysis and interpretation from the point of view of the culturological approach.

Results. It has been found that the mutually intersecting sides of political culture and cultural identity are the sphere of emotions and value judgments, worldview, faith. From the point of view of the activity approach cultural identity is a part of political culture, since for the formation of reflection in relation to certain political institutions, it is necessary to identify oneself with the cultural tradition for which these institutions are related or, on the contrary, are alien. From the cultural approach the political culture is a part of cultural identity, as it acts as one of the parties or a component of self-identification with an individual with a particular cultural tradition and a multitude of its

manifestations. Analysis of sociological surveys showed that the cultural self-identification of residents of the Ukrainian part of Lugansk region has undergone significant changes since 2014: identification with Russian culture has been replaced by pro-Ukrainian orientation. Firstly, this characterizes the phenomenon of cultural identity as a dynamic one, and secondly, it allows us to conclude that the systemic education of the population political culture, combined with the work on the cultural, educational and leisure activities, allows influencing the cultural self-identification of people, up to and including its cardinal change.

Novelty. For the first time, the features of the correlation of political culture and cultural identity from the point of view of the cultural approach are analyzed; the change of the cultural self-identification of the inhabitants of the East of Ukraine from the pro-Russian to the pro-Ukrainian identity is confirmed.

The practical significance. The results will be used to continue the study of the ethno-cultural identity of the inhabitants of Ukraine.

Key words: political culture, cultural identity, dynamics of cultural identity, nation, self-identification.

Надійшла до редакції 22.02.2018 р.

УДК 316.324.8:005

КУЛЬТУРА УПРАВЛІННЯ НА ШЛЯХУ ВІД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ДО ІНДУСТРІАЛІЗМУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЕКОНОМІЧНИХ ШКІЛ

Коваленко Єлена Ярославівна – кандидат економічних наук, доцент,

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв,

м. Київ, elena.kovalenko.ya@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2253-5762>

Викладено особливості культури управління в період розкладання феодалізму й становлення ринкового укладу. Встановлено, що у цей період відбулося виникнення меркантилістичної, фізіократичної та ліберальної культур менеджменту. Меркантилістична культура зосереджується на торгівлі й механізмом накопичення багатства вважає активний торговий баланс. Фізіократична – концентрується на виробництві й джерелом багатства вважає землю і працю. Ліберальна культура управління основою життя визнає товарне виробництво, а джерелом багатства – промисловий капітал. Суспільство розглядається як сукупність індивідів, які ведуть суперництво між собою у створенні багатства.

Ключові слова: культура управління, меркантилізм, фізіократія, лібералізм, суспільство.

Постановка проблеми. Управління як феномен культури нерозривно пов'язане з розвитком суспільства й окремих його організаційних складових. Постійні зміни, що відбуваються в суспільстві, неодмінно відображаються у змінах теорії, культури та мистецтва управління. Іншими словами можна сказати, що управління, як специфічний, інтелектуальний вид людської діяльності, безперервно змінює свою форму і зміст в єдності з різними організаціями суспільства. Єдине, що не змінюється в управлінні (менеджменті), це його основна соціальна функція і призначення – забезпечення цілісності та життєздатності організацій суспільства [7]. З огляду на це, важливим є дослідження основних чинників, що спричиняють зміни культури управління на різних стадіях розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що основний їх масив стосується переважно культури індустріального менеджменту: наукове управління Ф. Тейлора, адміністративна школа А. Файоля, бюрократична школа М. Вебера, школа людських відносин М. Фоллет, поведінкова теорія А. Маслоу, кількісна концепція Л. Канторовича, системний підхід О. Богданова, ситуаційна школа Дж. Томпсона. Незначна частина робіт присвячена культурі управління нинішнього періоду – переходу до постіндустріального суспільства, зокрема в працях таких сучасних вчених, як: К. Камерон і Р. Куїнн [3], Я. Мартинішин [6], Д. Пінк [14], Г. Хемел [13] і ін.

Проте, майже зовсім відсутні праці, в яких було б представлено дослідження культури менеджменту доіндустріального суспільства, зокрема, епохи зародження ринкового укладу.

Мета статті – розкрити особливості культури управління в період розкладання феодалізму, формування ринкового укладу й переходу суспільства до індустріалізму в контексті зародження і розвитку економічних шкіл.

Методологічною основою дослідження є діалектичний принцип пізнання, системний, цивілізаційний і синергетичний підходи до вивчення суспільних явищ, фундаментальні положення теорії та історії культури управління.

У ході дослідження використовувалися історичний, соціокультурний, компаративістський методи, а також методи аналізу і синтезу, індукції й дедукції, порівняння, узагальнення, формалізації, які дозволили дослідити багатогранне явище культури управління.